

A gazdaságföldrajz alapjai

A gazdaság fogalma és felosztása

Gazdaság: Emberek igényeit elégíti ki tudatos tevékenységek rendszereként (rossz az, aki rosszra gondol), térben és időben változik.

Gazdaság szintjei:

- Háztartás
- Településgazdaság
- Nemzetgazdaság
- Világgazdaság

A gazdasági tevékenységeket 2-féle módon csoportosítjuk:

- Foglalkoztatási szerkezet
 - Munkaképes emberek hány százaléka dolgozik egy adott szektorban
- Gazdasági szerkezet
 - Egy terület bevételének, hány százalékát termeli az adott szektor

Ezek nem mindig egyeznek meg (pl Indiában sokkal többen dolgoznak a primer szektorban, mint amennyi bevételt az hoz)

Gazdasági szektorok:

- **Primer**
 - Alap nyersanyagok ki-, megtermelése, pl. Bányászat, mezőgazdálkodás, halászat
- **Szekunder**
 - A primer szektorban kidolgozott nyersanyagok feldolgozása, pl Ipar, energiaellátás
- **Tercier**
 - Szolgáltatások: üzleti szolgáltatások (szállítás, könyvelés, nagykereskedelem), lakossági szolgáltatás (magán oktatás/egészségügy, kiskereskedelem)
 - Közszolgáltatások (állami oktatás/egészségügy, tömegközlekedés)
- **Kvaterner**
 - Információhoz és tudáshoz köthető tevékenységek, tudásgazdaság (kutatás, üzleti tanácsadás)

A szektorok fontossága alapján csoportosítani tudjuk a társadalmakat:

- Főleg a mezőgazdaságra épül (legfontosabb a primer): **agrár társadalom**
- Mezőgazdaságra és iparra épül (primer és szekunder a fontos): **agrár-ipari társadalom**
- Főleg a szolgáltatásokra épül (legfontosabb a tercier): **posztindusztriális társadalom**

Ipari beruházások típusai:

- Zöldmezős: korábban mezőgazdasági területen jött létre
- Barnamezős: korábban ipari területen jött létre

A gazdaság színvonalának jellemzése

Legfontosabb gazdasági mutatók:

- **GDP** (Gross Domestic Product, bruttó hazai termék): Egy adott ország területén egy év alatt előállított termékek és szolgáltatások összértéke
 - Gazdaságok méretének az összehasonlítására szolgál
- **Egy főre jutó GDP**: Egy ország GDP-je osztva a népességszámmal

- Egy gazdaság fejlettségére utal (bár tényleg hasznos erre, önmagában félrevezető lehet, így más mérőszámokkal érdemes együtt nézni)
- **GNI** (Gross National Income, bruttó nemzeti jövedelem): Egy adott ország lakossága(!) által megtermelt termékek és szolgáltatások összértéke
 - Mi a különbség e között és a GDP között? A GNI-ba beleszámít egy ország lakosságának külföldön termelt terméke, de nem számít bele külföldiek által az országban megtermelt terméke.
 - Példa kedvéért: Gipsz Jakab magyar vállalkozó Németországban működő cégének a termelése nem számít bele a magyar GDP-be, de GNI-ba beleszámít
 - Ezt is érdemes egy főre jutó GNI-ként számolni
- Vásárlóerő: egy adott ország lakossága az adott rendelkezésre álló forrásból (mondjuk 1 millió Euróból) az áruk és szolgáltatások mekkora tömegét képes megvásárolni
- Vásárlóerő-paritás: egy alternatív valutaárfolyam, ami sokkal pontosabban mutatja, hogy egy pénz valójában mennyit ér (mondjuk egy dollárhoz képest), ilyen pl. a Big Mac Index is (egy adott mennyiségű pénzből hány Big Macet tudunk venni különböző országokban)

Gazdasági növekedés

Egy ország gazdaságának az előző évi teljesítményéhez való viszonyítása, tipikusan százalékban kifejezve. A gazdaság általában növekedik, (ez a fejlett országokban jellemzően évi kb. 3-5%), de főleg válsághelyzetekben akár stagnálhat is, vagy csökkenhet, ez a recesszió.

Emberi fejlettségi mutatók

- **HDI** (Human Development Index, emberi fejlettségi index): Egy összetett rangsorolás, ami több szempontból is méri egy adott ország fejlettségét és az életkörülményeket. Néhány beleszámított tényező:
 - Várható élettartam
 - Iskolázottság
 - Egy főre jutó vásárlóerő-paritáson számított GDP (*valójában GNI, de a tankönyv szerint GDP, ezért ezt kell megtanulni*) -> azért előnyös, mert így nem érvényesül az eltérő országokban eltérő árak keltette hatás, ezáltal lehetséges a tényleges volumen összehasonlítása

Összefüggések

Ezek a mutatók nem függetlenek egymástól, hanem általában összefüggnek. Például ha egy ország egy főre jutó GNI-a magas, akkor valószínűleg a HDI-je is magas lesz. Ellenpélda: Egyenlítői Guinea, Katar (magas egy főre jutó GDP, de viszonylag alacsony HDI).

Egyéb

***GNEI** (Global New E-Economy Index, Globális Új E-Gazdasági Index): nem lehet megmondani pontosan, hogy létezik-e, elvileg a gazdaság összetételének a fejlettségét mondja meg (Nemzetgazdaságokat az információs versenyre való felkészültségük alapján rangsoroló index)

***EIU** (Economy Intelligence Unit) Ez egy gazdasági elemzőcég neve, ami különböző kimutatásokat végez, és nem egy gazdasági index

Piacgazdaság és globalizáció

A piacgazdaság jellemzői, pár közgazdaságtani alapvetés:

- Profit: A kapitalizmus (piacgazdaság) legfontosabb eleme a profit, amit minden piaci szereplő el szeretne érni. Ez a nyereség, amit úgy kapunk meg, hogy az árbevételből a kiadásokat levonjuk. Profit nélkül nem működne egyetlen vállalat sem.
- Piac: A termékek értékesítésének helye.
 - A piacon az árakat a kereslet és a kínálat határozza meg,
 - a kínálat növekedése csökkenti
 - a kereslet növekedése növeli az árakat is növeli
 - És ez fordítva is igaz mindkettőre
 - Ez annak köszönhető, hogy mivel minden cég profitot akar elérni, ezért olyan magas áron adják a terméküket, amit még megvesznek a vevők.
 - Ha nő a kínálat, akkor árcsökkentéssel piaci előnyt lehet szerezni, mert a vevők az olcsóbb terméket fogják megvenni
 - Az állandó, vagyis statikus költségek miatt a kínálat növekedésével az egy termékre jutó egységnyi költség csökken, így olcsóbban is el lehet adni profitért
 - Ha nő a kereslet, akkor az felviszi az árat, mert drágábban is kénytelenek megvenni a vevők az árut
 - A piaci szereplők az ár növelésével akadályozzák meg, hogy túlkereslet legyen, és kifogyjon egy termék
- Verseny: A piacon a legköltségeffektívebb, legjobb cég tudja a legnagyobb profitot elérni, ezért a cégek kénytelenek folyamatosan fejlődni, hogy az egymás közötti versenyt megnyerjék
 - Ezért ilyen effektív a kapitalista gazdasági rendszer
 - Ha a verseny nincs meg, az tipikusan negatív következményekkel jár
- Piaci szabályozás: A teljesen szabad piac általában a verseny megcsorbításához vezet,
 - pl. Monopóliumok kialakulása (amikor egy piaci szereplő bekebelez és ural egy egész területet), ilyenkor a verseny hiánya miatt nincs fejlődés
 - Ezért általában az állam korlátozza a piacot, például megakadályoz bizonyos felvásárlásokat
- Ártartell: Egymással szövetkező piaci szereplők, akik közös érdekből együtt tudják mozgatni az árakat
 - Pl. OPEC, egy olajtermelő arab országokból álló szövetkezet
- Újraelosztás: Az állam tipikusan bevételarányosan adókat szed be, amiket aztán közszolgáltatásokra, beruházásokra költ el
- Önellátás: A piacon kívüli termelés, amivel egyénileg elégítjük ki az igényeinket.

Globalizáció

A globalizáció az egyszer még lokális gazdasági folyamatok világméretűvé szerveződése.

- A termékek, a munkaerő és a tőke országokon, kontinenseken keresztül áramlik
- Társadalmi szokások, országok kultúrái keverednek, egységesülnek

Miről is szól ez?

- Különböző országok adottságai vagy azoknak a hiánya alkalmassá teszik őket arra, hogy egy másik ország tevékenykedjen ott
 - Pl. Nyugati országok +Kína az afrikai országok nyersanyagait bányásztatja az ott lévő olcsó munkaerővel
 - Más helyeken más alapanyagokat lehet előállítani, pl. egyik országban fémeket lehet bányászni, a másiból az ehhez kellő energiahordozót lehet megvenni

Globalizáció-ellenesség

A globalizáció során nem csökkentek, inkább nőttek a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek. Sőt, a globalizáció pont ezek kiaknázásán alapul (munkamegosztás).

Bizonyos térségek társadalma jobban ellenzi a globalizációt, mint mások.

- Pl. Kelet-Európa

Ennek okai alapvetően a kihasználtságtól való félelem, és egy egyéni erősséghez, hagyományokhoz jobban ragaszkodó populáció.

Centrumok és perifériák

A világgazdaságban térségek más-más szerepet töltenek be (területi munkamegosztás), ezek alapján 3-féle módon csoportosíthatjuk a világ térségeit:

- **Periféria:** A lakosság döntő többsége a primer szektorban dolgozik, innen szerzi a centrum a nyersanyagot, fejletlen országok, volt gyarmatok, pl. Burkina Faso, Mianmar; kis profitabilitás
- **Félperiféria:** Összeszerelések itt történnek főképp, viszonylag fejlett országok centrumok közelében, pl. Magyarország, Kína, India; közepes profitabilitás
- **Centrum:** Gazdasági központok, minden modernizált, a többség a terciér szektorban dolgozik, nagyon fejlett országok, pl. Anglia, USA; nagy profitabilitás

A periféria fejletlensége a globalizáció nyomán történő munkamegosztás eredménye, amit a centrumországok szerveztek meg.

Gazdasági erőter: az az ország/térségcsoport, amely gazdasági szereplőit szoros gazdasági kapcsolatok fűzik össze.

A világon 3 nagy pólus/centrumtérseég van=**triád**: Észak-Amerika, Nyugat-Európa, Japán és Dél-Korea

A 3 térség közti kereskedelem a világon a legnagyobb mértékű, kisebb kereskedelem a centrum és a félperiféria között.

BRICS-laza gazdasági szövetség 5 egyre jobban fejlődő ország között: Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika. A BRICS országok szerepe évről évre egyre fontosabbá válik a világgazdaságban. (Mindegyik BRICS tagállam egy fontos félperiféria ország)

Transznacionális vállalatok

Definíció: A transznacionális vállalat (*transnational corporation* - TNC) olyan vállalat, amely tevékenységét országhatárokon átívelően végzi, termelését világszinten szervezi meg.

A kialakulásuk szorosan összefonódik a kapitalizmussal és globalizációval (súlyuk az 1970-es évek után nőtt meg igazán). Ma a világkereskedelem 80%-a kötődik a TNC-khez.

Tevékenység helyének kiválasztását befolyásoló **telepítő tényezők**:

- Nyersanyaglelőhelyek
- Munkaerő
- Tudás, innováció
- Telekárak
- Beszállítók/hasonló vállalatok jelenléte
- Jó szállítási lehetőségek
- Fogyasztópiac jelenléte (drágán/nehezen szállítható áruk esetén, vagy a fogyasztó személyes jelenlétét igénylő szolgáltatások esetén)
- Törvényi/szabályozási környezet, politikai döntések

Ezek figyelembevétele -> **kevesebb ráfordítás - nagyobb profit** -> természetesen a vállalat ezt akarja

A TNC-k kihasználják és alakítják a centrum-periféria viszonyokat. Általában: székhely – centrum, leányvállalatok – (fél)periféria. A centrumban a magas profittartalmú tevékenységeket végzik (R&D, dizájn, marketing), az alacsonyabb profittartalmú tevékenységeket (összeszerelés, könyvelés, ügyfélszolgálat) **kiszervezik** a leányvállalatoknak.

Alapvetően 3 típusra oszthatjuk a TNC-k termelészervezését:

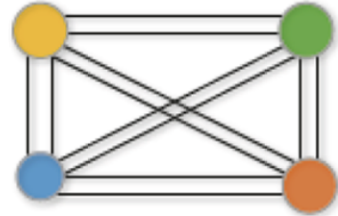
- Láncszerű: termelési lánc, a termék csak az utolsó üzemben lesz kész (pl. ruházati vállalatok)
- Fa-szerű: részegységek különböző helyeken, összeszerelés egy helyen (pl. Apple)
- Összevissza: különböző leányvállalatok különböző termékeket, majd ezeket a nemzetközi kereskedelembe kicserélik (pl. Nestlé)

minden telephely egy elem a gyártás folyamatában

minden telephely más-más alkatrészt gyárt, azokat egy helyen szerelik össze

minden telephely egy termék gyártására szakosodik, a termékeket egymásnak értékesítik

Alig van olyan termék, amit teljes egészében egy vállalat gyártott -> **beszállítók**

A TNC-k beszállítói: más TNC-k, helyi vállalatok (kkv-k).

Beszállítók versenyeznek egymással, de egy beszállító több vállalatnak is szállíthat (pl. egyféle márkájú processzor többféle márkájú telefonban).

A vállalat működéséhez szükséges szolgáltatások kiszervezése: **szolgáltatók**

A szolgáltatók is lehetnek TNC-k (pl. nagy könyvelőcégek).

Az állam szerepe a gazdaságban

A piacgazdaságban az állam biztosítja a gazdasági rendszer működését, azonban ez az elnevezés nem teljesen helytálló.

A tervgazdaságban az állam szabályoz mindent (is), ehhez képest a mostanában „piacgazdaságnak” nevezett berendezkedések inkább hívhatók „vegyes gazdaságnak”, ugyanis:

- A vállalatok javarészt magánkézben vannak, DE
- Kormányzati közreműködés van a versenyben
- Az állam szabályozza a versenyt (pl. GVH)

Attól függetlenül, hogy a helyes elnevezés a *vegyes gazdaság*, a könyv a piacgazdaságot mondja csak, így azt kell megtanulni pont kész vége.

Az állam legfőbb tevékenységei:

- Kialakítja a gazdasági működés szabályait: jogszabályok, 3 hatalmi ág
- Gazdaságpolitikát határoz el és működtet: gazdasági szereplőket támogat/korlátoz
- Vállalatokat, földeket, ingatlanokat tulajdonol: **állami vagyon**
- Közszolgáltatásokat biztosít: pl. infrastruktúra, TB, oktatás; **államapparátus** -> munkaadó

Az állam betölthet szabályozó, termelő vagy fogyasztó szerepet is a gazdaságban.

Az állam viselkedésének különbségei a centrumban, félperiférián és periférián:

- Centrum: TNC-k megerősítése, támogatása, így jólét biztosítása, stabilitás elérése
- Félperiféria: Felzárkózás a centrumországokhoz (2 módszer)
 - o Hazai tőke segítségével -> állam által felkarolt kkv-k nőttek naggyá (pl. Dél-Korea)
 - o Külföldi tőke beáramlásával -> világpiaci nyitás (pl. Magyarország a rendszerváltás után)

- (Latin-Amerikában vegyesen -> politikai meggyőződéstől és ideológiától függően [nem működik nagyon jól])
- Periféria: Erőforrások hiánya -> instabil állam -> fókuszban a hatalom megerősítése -> katonaság támogatása, belpolitikai érdekek mentén kialakított gazdaságpolitika
 - Földtulajdonosok érdeke: nyitás, export miatt
 - Iparosok érdeke: **protekciónizmus** (hazai előnyben), hogy megtarthassák a piacukat

Állam szintjei:

- Országos: központi állam
- Regionális: tartományok, kantonok (Svájc), autonóm területek
- Települési: önkormányzatok
- Felsőbb szint: nagyobb hatalom, mozgástér

Állami feladatokat elláthatnak magáncégek (*nem állami szereplők*) is.

Az állam viszonya a TNC-khez:

- Centrumban: pl. az amerikai cégek Kínában gyártanak
 - Kereskedelmi korlátok lazítása
 - Globális terjeszkedés elősegítése
 - Visszaüthet: hazai munkahelyek elvesztése
- (Fél)periféria:
 - Korlátozás (adók, vámok, protekciónizmus)
 - Vagy támogatás (adókedvezmények)
 - Gazdaságpolitikai stratégiától függ

Gazdasági integrációk, nemzetközi szervezetek

A gazdasági integrációnak két jelentése van:

1. jelentés: országok vagy régiók közötti gazdasági együttműködés mélyülése
2. jelentés: a mélyülő együttműködés során létrejött intézmények

Gazdasági együttműködések típusai:

- Egy nagy régió tagjai közti összefogás (pl. EU, NAFTA) -> gazdasági integráció
- Egy gazdasági ágazat ügyei miatti összefogás (pl. OPEC) -> nemzetközi szervezet

Szintjei:

- Preferenciális övezet: bizonyos árukon és szolgáltatásokon kölcsönös kedvezményeken állapodnak meg a tagok
- Szabadkereskedelmi övezet: egymás között szabadkereskedelem, de a külpolitikájuk nincs összehangolva
- Vámunió: külső országok felé megegyezik a kereskedelempolitikájuk (pl. egységes vámok)
- Közös piac: Az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad áramlása az országok között
- Gazdasági unió: egységes a tagok gazdaságpolitikája
- Monetáris unió: az országoknak azonos a pénzneme

Mindegyik szintnél az előző szintek feltételeinek is teljesülnie kell!

Az integráció jellemzői	A gazdasági integráció szintjei					
	Preferenciális övezet	Szabadkereskedelmi övezet	Vámunió	Közös piac	Gazdasági unió	Monetáris unió
Kölcsönös kereskedelempolitikai kedvezmények	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Szabadkereskedelem egymás között		✓	✓	✓	✓	✓
Szabadkereskedelem egymás között, kifelé egységes kereskedelempolitika			✓	✓	✓	✓
A tőke, munkaerő, áruk és szolgáltatások szabad áramlása				✓	✓	✓
Összehangolt és egységesített gazdaságpolitika					✓	✓
Közös pénzügypolitika, közös pénz						✓

Gazdasági együttműködések:

- EU (European Union): gazdasági unió 27 európai ország között
- USMCA (United States-Mexico-Canada): szabadkereskedelmi övezet az Észak-amerikai országok között. Elődje a NAFTA, amit 2020. július 1-én váltott le
- Mercosur (Mercado Comun del Sur): közös piac, 5 Dél-amerikai ország együttműködése
- APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation): szabadkereskedelmi övezet, tagjai Kelet-ázsiai és Óceániai országok
- GCC (Cooperation Council for the Arab States of the Gulf): közös piac 6 Arab-félszigeti ország között
- OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries): jelentős kőolaj-exportáló országok szervezete, célja az egységes kőolaj-kitermeléssel kapcsolatos politika
- ENSZ (UN, United Nations): célja az államok közti együttműködés elősegítése, békefenntartás, és a nemzetközi jog betartatása; tagjai az ENSZ által elismert államok (duhh)
- NATO (North Atlantic Treaty Organisation): katonai szövetség Európa 28 országa, az USA és Kanada között, célja a tagországok kölcsönös védelme
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development): fejlett országok szövetsége, segíti az oktatás fejlődését, terjeszti az egyenlőséget és csökkenti a környezetkárosító tényezőket
- BRICS (Brazil Russia India China South Africa): feltörekvő gazdaságú országok összefogása (és Oroszország)
- ASEAN (Association of Southeast Asian Nations): szabadkereskedelmi övezet, tíz Délkelet-ázsiai ország szövetsége
- IMF (International Monetary Fund): célja a nemzetközi pénzügy elősegítése, 190 tagja van (tehát pár kivétellel az egész világ)
- WTO (World Trade Organization): célja a nemzetközi kereskedelem megkönnyítése

- FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations): az ENSZ szakosodott szervezete, élelmezésügyi problémákkal foglalkozik
- ILO (International Labour Organization) : az ENSZ szakosodott szervezete, a munkavállalók jogainak védelmével foglalkozik
- IAEA (International Atomic Energy Agency): az atomenergia békés felhasználását biztosító szervezet
- WHO (World Health Organization): az ENSZ egyik szervezete, nemzetközi közegészségügy koordináló hatósága
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization): az ENSZ nevelésügyi, tudományos és kulturális szervezete, nemzetközi etikai normák kidolgozója, az ENSZ alapértékeinek aktív érvényesítője, a Világörökségek kinevezője